

UOT 76

ŞƏMSİYYƏ ZALOVA

“MOLLA NƏSRƏDDİN” JURNALINDA İOSİF ROTTER İMZASI

Azərbaycan mətbuat tarixinin parlaq səhifələrindən biri olan “Molla Nəsrəddin” jurnalı yeni keyfiyyətli janr və üsulların inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Eyni zamanda Ə.Əzimzadə, O.Şmerlinq, İ.Rotter kimi tərəqqipərvər rəssamları öz ətrafında toplayan jurnal milli karikaturanın yaranmasına da zəmin yaratmışdır. Rəssamlar jurnalın ədəbi mətnlərinə çəkdikləri şəkillər-karikatura, şarj və digər alleqoriyalar ilə mövzunu ayanıləşdirməyə çalışır, beləliklə dövrün aktual problemlərinə fəal şəkildə müdaxilə edirdilər. Məhz bunun nəticəsi idi ki, Cəlil Məmmədquluzadə jurnalın uğurunun yarısını rəssamların uğuru hesab edirdi.

Məcmuənin nəşr olunduğu ilk vaxtlardan başlayaraq Oskar Şmerlinqlə çiyin-çiyinə çalışan rəssam İosif Rotterin həyat və yaradıcılığı ən az O.Şmerlinq qədər Azərbaycan xalqı, onun mədəniyyəti, ədəbi-bədii mühiti ilə bağlı olub. Akademik üslubda çalışan rəssamın ştrix xəttlə karikaturaları ən az satirik yazılar qədər qüvvətli təsir bağışlayır. O öz karikaturaları ilə Azərbaycan qrafik rəssamlığının şöhrətini xeyli yüksəltmiş, istər ölkəmizdə, istərsə də onun xaricində geniş tamaşaçı kütləsinin rəğbətini qazanmışdır.

Açar sözlər: Azərbaycan mətbuatı, “Molla Nəsrəddin”, karikatura, İosif Rotter.

“Molla Nəsrəddin” in qurucusu və ideyavericisi olan böyük ədib C.Məmmədquluzadə jurnalda canla başla çalışacaq tərəqqipərvər, inqilabçı rəssamlar üçün axtarışlar aparırdı. Çox keçmədi ki, ədibin bu arzusu həyata keçdi və məcmuə Ə.Əzimzadə, O.Şmerlinq, İ.Rotter kimi jurnalın qayəsinə uyğun rəssamları özünə cəlb etməyi bacardı.

Jurnalın tənqid və təbliğ etdiyi bütün məsələlər rəssamların daima diqqət mərkəzində olmuşdur. Onlar xalqın maarif və mədəniyyətə qovuşmasına, tərəqqisinə, irəliyə doğru inkişafına maneə olan hər şeyi-mövhumat və cəhaləti, xalqın məişətində olan eybəcərlikləri, ayrıliyi ifşa edirdilər. Mirzə Cəlil demişkən, nökrələr jurnal səhifələri ilə samavarı alışıdırarkən bu şəkilləri görür, qəh-qəh çəkib gülür, sonra isə mətləbi başa düşərək susur və dərin fikrə dalırdılar. “Molla Nəsrəddin” in də məqsədi elə bu idi, xalqı düşündürmək, qəflət yuxusundan oyatmaq (3, s. 220). Məhz bunun nəticəsi idi ki, C.Məmmədquluzadə jurnalın uğurunun yarısını rəssamların uğuru hesab edirdi. Ədib özü bu barədə yazır: “Molla Nəsrəddin” tək bir nəfər müəllifin əsəri deyil. “Molla Nəsrəddin” bir neçə mənim əziz yoldaşlarımla qələmlərinin əsərinin məcmuəsidir ki, mən də onların ancaq ağsaqqal yoldaşyam” (7, s. 84).

İlk “Molla Nəsrəddin”çi rəssamlardan biri olan mahir karikatura ustası İosif Rotterin öz mövqeyi və hadisələrə fərqli yanaşma tərzi ilə jurnalın populyarlaşmasında mühüm xidmətləri olmuşdur. C.Məmmədquluzadənin təklifini təmənnəsiz surətdə qəbul edən rəssam 1906-1914-cü illərdə “Molla Nəsrəddin” jurnalının rəssamlıq işlərini bacarıqla yerinə yetirir (8). Jurnalın nəşr olunduğu ilk vaxtlardan başlayaraq O.Şmerlinqlə çiyin-çiyinə çalışan rəssamın özünəməxsus üslubuna nəzər salanda görürük ki, o konkret ştrixlərdən güclü emosional təsir vasitəsi kimi istifadə edirdi.

Jurnalın bütün saylarındakı karikatura və illüstrasiyaları nəzərdən keçirdikdə aydın olur ki, rəssamların bir çoxu orjinal üslub axtarışlarına lazımi əhəmiyyət verməmiş, bəzən adi təqlidçiliyə qapılmışlar. Bunun nəticəsidir ki, təhlil olunan karikaturaların bir çoxu bənzərdir, bəzən onların müəlliflərini belə biri-birindən ayırmaq çətin olur. Bu səbəbdən biz İ.Rotterin fərqi üslub məsələsi üzərində bir qədər ətraflı dayanmağı vacib hesab edirik.

İ.Rotterin karikaturaları karandaş, kömür və sulu boyalarla işlənən hər hansısa tematik bir lövhə deyil. Onun rəsmləri mövzu və süjet baxımından müstəqil, surətləri məzhəkə dili ilə sancın satirik yazılar qədər qüvvətli təsir bağışlayır. Rəssam o dərəcədə güclü təxəyyülə malik

idi ki, kəskin kontur və plastikanı eyni zamanda işlədə bilirdi. Tipik obrazlar və süjetlər seçərək, onları düzgün və ifadəli təsvir etməklə ədəbi mətnləri əyaniləşdirmək İ.Rotterin təkrarı olmayan bacarığı idi. Dövrün mühüm hadisələrinə istinad edən rəssam qrotesk üsuluna müraciət edərək, baş verənləri mühitlə, şəraitlə əlaqələndirir, təsvir etdiyi surətləri sanki öz dili ilə danışdırırdı. Həmin karikaturalardan bir neçəsini nəzərdən keçirək.

Axirət günüdür! Qıl körpünün bir tərəfində “bu dünya”, digər tərəfində isə “o dünya” görünür. Körpünü rahatlıqla keçən mollalar, hacılar hurilərlə behiştədirlər. Aşağıda dayanan iblislər isə dinsizlərə divan tutur (5, s. 360, 361). Başqa bir karikaturada isə qiyamət gününün xəbərçisi olan dəccal nəhəng uzunqulağa minmiş, arxasınca bir dəstə müsəlmanı sürükləməkdədir (5, s. 8, 9). İ.Rotter bu və ya digər dini mövzulu tənqidi karikaturalarında axirət nemətlərindən feyzyab olmaq arzusu ilə yaşayan mollaları məsxərəyə qoyub gülürdü. Haqqında danışdığımız karikaturaların süjet xəttində və kompozisiyasında özünü göstərən canlılıq cizgilərinin ahənginin köməyi ilə daha da güclənir və bu rəsmlər İ.Rotterin “satirik rəsm dili” haqqında insanda çox aydın təsəvvür oyadır. Rəssamın digər mövzulu işlərinə də nəzər saldıqda, onun jurnalın üslubunu nə qədər yaxşı mənimsədiyi qabarıq şəkildə özünü göstərir.

Budur rəssamın o dövrün mühüm məsələləri ilə səsleşən digər bir karikaturası! “Evdə oğlan doğulub” və “Evdə qız doğulub” adlı iki hissəli karikaturanın birinci hissəsində rəssam pərdəni qaldıraraq oğlan övladı doğulan kərbəlayının sevincini tamaşaçıya göstərir (şəkil 1). Karikaturanın ikinci hissəsində isə qız övladı doğulduğu üçün qəmgin olan, birinci və yaxud da ikinci olduğu bəlli olmayan xanımından üz döndərən ev ağsaqqalını müşahidə edirik (şəkil 2). Əslində isə doğulduğu gündən bəxtiqarə olan körpə qızcıqazın halı daha acınacaqlıdır. Axı bu qızcıqaz gələcəkdə təhsildən məhrum qalacaq və zamanı çatmadan hansısa bir yaşlı kişiyyə zəngin olduğu üçün yoldaş ediləcəkdir.

Görünür rəssam mövzunu oxuculara asanlıqla çatdırmaq üçün münasib süjet yaratmış, karikaturanın məzmununu iki hissənin əlaqəsilə açmışdır. Rəssam bu işində təsvir olunan səhnənin drammatizmini, obrazların ifadəli həllini və emosionallığını böyük ustalılıqla qələmə almağa nail olmuşdur .

Şəkil 1.

Şəkil 2.

İ.Rotter təsvir etdiyi hər süjetdə donuq ifadəli obrazlar yaratmağdan qaçınmış, əksinə olduqca dinamik obrazlar yaratmışdır. Rəssamın tipajlarının heç biri siluet xarakteri daşımır, forma natamam həll edilməmiş, şərtiliyə rast gəlinmir. Əda ilə küçədə yeriyən xanımlar, dönük başlar, at üzərində pristav, boylanan kimsələr...

Biz onun gah kəskin satira, gah incə məzhəkə, öldürücü mübaliğə, alçaldıcı eyham ifadə edən rəsmlərinə tamaşa edərkən qrafik sənətin qüdrətini tam anlamı ilə duymuş oluruq. Bir sözlə rəssamın karikaturalarında qrafik rəssamlıq üçün tələb olunan bütün şərtlər öz təzahürünü tapır.

“Molla Nəsrəddin” jurnalında daxildəki siyasi hadisələri əks etdirmək imkanından məhrum olan rəssamlar, daha çox digər ölkələrdə baş verən oxşar hadisələri, milli azadlıq hərəkatını, onu boğmağa çalışan mürtəce hakim qüvvələrin satqınlığını və s. kəskin surətdə tənqid edirdilər. Bu baxımdan İ.Rotterin məcmuənin 27-ci sayında çap olunan “Ay Tehrani alan, ay şirin tehrani alan” deyə tut satan küçə alverçisi obrazında Məhəmmədəli şahı təsvir edən karikaturası olduqca maraqlıdır. Əsər kəskin ifşaedici ideya məzmunu və rəsmi sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə görə diqqəti cəlb edir (3, s. 222), (şəkil 3).

Şəkil 3.

İ.Rotterin bir çox karikaturasında 20-dən çox obraz yer alır. Surətlərin müxtəlif və təkrarlanmayan üz ifadələri, hər birini danışdıran xarakterik detallar göstərir ki, obraz sayının çox olması rəssamın işini heçdə çətinlədirməmiş, hətta rəssam bu işin öhdəsindən böyük ustalıqla gəlmişdir.

Nəzərimizdən yayınmır ki, jurnalın sonrakı nömrələrində dərc olunan karikaturaların bir çoxu “Rotter üslubu” nu xatırladır. Hətta sonrakı illərdə görkəmli rəssam Ə.Əzimzadə tərəfindən çəkilmiş olan “Siratəlmüstəqim” adlı karikatura həm mövzu, həm də kompozisiya etibarilə İ.Rotterin “Qıl körpü” sünə yaxındır (6, s. 79). Buradan belə bir nəticəyə gəlinir ki, jurnalda sonrakı illərdə fəaliyyət göstərən rəssamlar İ.Rotter dəsti-xəttindən ilhamlanmışlar.

İ.Rotter fərdi üslubuna və təsvir dilinə görə digər rəssamlardan seçilmiş, özünəməxsus, tapdanmamış bir yolla getməyə çalışmışdır. Onun karikaturalarında işıqla kölgənin mərhələli təzadı, sürətlərin daima hərəkətdə və canlı təsviri, bir sözlə akademik üslubun bütün göstəriciləri başdan ayağa izlənilir. Rəssam bədii formanı və obrazların təsir qüvvəsini gücləndirmək məqsədi ilə jurnal üçün yeni ifadə vasitəsi olan ştrix üslubundan istifadə edirdi. Onun qrafik dəsti-xətti aydın olmaqla yanaşı eyni zamanda təsvirlərinin həcm və ölçüləridə real idi.

Rəssamın “Molla Nəsrəddin” jurnalı ilə bağlı olan yaradıcılığı, milliyyətindən asılı olma-

yaraq, Azərbaycan karikatura sənətinin ayrılmaz hissəsi hesab olunur. Ona görə ki, onun jurnalda dərc olunan əsərləri Azərbaycan xalqının həyat və məişəti, istək və arzuları, adət və ənənələri, folkloru, nəhayət onun ruhu, psixologiyası, düşüncə tərzini ilə yaxından bağlı idi. Həmin əsərlərdə sadə təsvir vasitələri, obrazlar aləmi, ictimai-siyasi əhəmiyyətli hadisələr geniş xalq kütləsi üçün doğma və anlaşılqı idi.

ƏDƏBİYYAT

1. Əfəndi R. Azərbaycan incəsənəti. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 157 s.
2. Həbibov N. Azərbaycan Sovet rəssamlığı. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1966, 186 s.
3. Kərimov K, Əfəndiyev R, Rzayev N, Həbibov N. Azərbaycan incəsənəti. Bakı: İşıq, 1992, 338 s.
4. Molla Nəsrəddin satirik jurnal. I cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2017, 660 s.
5. Molla Nəsrəddin satirik jurnal. II cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2017, 652 s.
6. Nəcəfov M. Əzim Əzimzadə. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1973, 207s.
7. Şahverdiyev A. Azərbaycan mətbuat tarixi. Bakı: Təhsil, 2006, 248 s.
8. https://az.wikipedia.org/wiki/%C4%B0osif_Rotter

**AMEA Naxçıvan Bölməsi
e-mail: wems.zal@mail.ru*

Shamsiyya Zalova

Joseph rotter’s signature in “Molla Nasreddin” magazine

“Molla Nasreddin” magazine, one of the brightest pages in the history of Azerbaijan press, played an important role in the development of new quality genres and methods. the same time, the magazine, which gathered around it such progressive artists as A.Azimzade, O.Schmerling, J.Rotter, laid the foundation for the creation of a national caricature. The artists tried to visualize the subject with pictures drawn in the literary texts of the magazine - cartoons, caricature and other allegories, thus actively interfering with the current problems of the time. Jalil Mammadguluzade considered half of the success of the magazine as the success of the artists.

Since the first time the magazine was published, the life and creativity of the artist Joseph Rotter, who worked with Oscar Schmerling, was connected with the people of Azerbaijan, its culture, literary and artistic environment, at least as much as O. Schmerling. The artist’s barcode cartoons, which work in the academic style, have a strong impact, as much as satirical writing. He significantly raised the fame of Azerbaijani graphic art with his caricatures, and won the sympathy of a wide audience both in our country and abroad.

Keywords: Azerbaijani press, “Molla Nasreddin”, cartoon, Joseph Rotter.

Шамсия Залова**Подпись Иосифа Роттера в журнале «Молла Насреддин»**

Журнал “Молла Насреддин” один из ярких страниц в истории азербайджанской прессы, который сыграл важную роль в развитии новых качественных жанров и методов. В то же время журнал, в котором принимали участие такие прогрессивные художники как А.Азимзаде, О.Шмерлинг, И.Роттер заложил основу для создания национальной карикатуры. Художники старались визуализировать текст с помощью картин-карикатур, шаржа и других аллегорий, нарисованных в литературных текстах журнала, таким образом они активно участвовали в актуальных проблемах того времени. В результате Джалил Мамедгулузаде считал половину успеха журнала успехом художников.

Жизнь и творчество художника Иосифа Роттера, который работал плечом к плечу с Оскаром Шмерлингом, с первых дней публикации, как и О.Шмерлинг, было связано с азербайджанским народом, его культурой и литературно-художественной средой. В академическом стиле, в котором работал художник, карикатуры были так же сильны как и сатирический текст. Своими карикатурами он значительно повысил известность азербайджанской графики и завоевал симпатии широкой аудитории как в нашей стране, так и за рубежом.

Ключевые слова: *Азербайджанская пресса, “Молла Насреддин”, карикатура, Иосиф Роттер.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Cəfər Qiyasi tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma: İlk variant 18.05.2020

Son variant 15.07.2020